

บทที่ 2

นิติบุคคลกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ในบทนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าในหัวข้อรวมของนิติบุคคลกับกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยจำแนกการศึกษาค้นคว้าในหัวข้อย่อยสามประการคือ

2.1 ความเป็นอาชญากรของนิติบุคคล เป็นการศึกษานวคิดทางอาชญาวิทยาที่มีต่อนิติบุคคล

2.2 สภาพและการแบ่งแยกความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลในประเทศไทย เป็นการศึกษาค้นคว้าว่าสภาพความรับผิดชอบอาญาของนิติบุคคลในประเทศไทย มีประเภทใดบ้างที่แยกความรับผิดชอบได้จากผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคล

2.3 การบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคล เป็นการศึกษาค้นคว้า ปัญหาการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคลที่ต่างจากบุคคลธรรมดา

2.1 ความเป็นอาชญากรของนิติบุคคล

นักอาชญาวิทยาได้ศึกษาพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนในสังคมของนิติบุคคล และได้พยายามแสดงให้เห็นการกระทำที่เป็นอาชญากรรมของนิติบุคคลโดยเน้นถึงอาชญากรรมของนิติบุคคลทางการค้า การประกอบกิจการทางการค้าในลักษณะห้างหุ้นส่วน บริษัทต้นแบบการอธิบายอาชญากรรมของนิติบุคคลทางการค้าของ Edwin H. Sutherland อาศัยสถิติการกระทำผิดของบริษัทใหญ่ 70 บริษัท และลักษณะการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมาย¹ พัฒนาการของนักอาชญาวิทยามุ่งแสดง

¹Edwin H. Sutherland, White Collar Crime, Hoh, Rinehart and Winston Inc. U.S.A. 1949. P.31

ลักษณะความเป็นอาชญากรของนิติบุคคลในสองประการใหญ่ คือ

1. ตัวนิติบุคคล
2. การประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคล

ผู้เขียนขอเสนอลักษณะสองประการใหญ่ ของความเป็นอาชญากรของนิติบุคคลตามแนวของนักอาชญาวิทยา ดังนี้

1. ตัวนิติบุคคลกับความเป็นอาชญากร

ในบทนำของหนังสือ Corporate and Governmental Deviance ได้อธิบายนิติบุคคลในฐานะหน่วยการกระทำ² แม้โดยพื้นฐานนิติบุคคลไม่สามารถคิดหรือกระทำได้เหมือนบุคคลธรรมดา ต้องอาศัยบุคคลธรรมดาเป็นผู้คิด และกระทำเพื่อการกระทำที่เบี่ยงเบนของนิติบุคคลหรือของการครอบงำนิติบุคคล นิติบุคคลถูกมองในฐานะเป็นที่รวมของงาน หรือตำแหน่งทางสังคม ซึ่งต่างก็มีความชำนาญ อำนาจ กฎ และรางวัลของตนเอง ตำแหน่งของนิติบุคคลเหล่านี้รวมผู้บริหาร ระดับหัวหน้าผู้บริหาร หรือตัวแทนผู้จัดการ เลขานุการ รวมทั้งตำแหน่งอื่น ๆ อันมีผลเป็นโครงสร้างของนิติบุคคล

นิติบุคคลมีขนาดใหญ่มากจึงไม่ประกอบเฉพาะบุคคลแต่ประกอบด้วยตำแหน่งที่ยึดถือโดยบุคคลที่แทนที่กันได้ นอกจากนี้งานที่เกี่ยวข้องกับความคิดและการกระทำของบุคคลในตำแหน่ง ยังถูกบังคับโดยอำนาจของตำแหน่งที่เขาดำรงอยู่ ซึ่งแยกพิจารณาได้ดังนี้

1.1 บุคคลสามารถถูกแทนที่ได้³

บุคคลดำรงตำแหน่งในนิติบุคคลถูกแทนที่ได้ คนงานผู้จัดการ และผู้บริหารระดับสูงของนิติบุคคล โดยปกติเมื่อถูกแทนที่จะมีผลเล็กน้อยต่อนิติบุคคล

²M. David Ermann and Richard J. Lundman, Corporate and Governmental Deviance, oxford University Press, 1987, P. 4-5

³ibid P.5-6

การเปลี่ยนตำแหน่งไม่คุกคามฐานะของนิติบุคคล เพราะการจัดหาและอบรม
สำหรับตำแหน่งใหม่ได้รับการจัดการอย่างดี สมาชิกใหม่ของนิติบุคคลได้เรียนรู้
อย่างรวดเร็ว ถึงความคาดหวังในงานของพวกเขา รวมทั้งความสัมพันธ์กับ
ตำแหน่งอื่น ๆ ลักษณะการแทนที่ในตำแหน่ง ไม่ว่าจะ เป็นตำแหน่งในระดับสูงหรือ
ระดับล่าง ไม่มีผลต่อการประกอบกิจการและการดำรงอยู่ของนิติบุคคล

ความสัมพันธ์เหล่านี้รวมเรียกว่า กระบวนการของความเป็นองค์การ (Organizational Processes)⁴ อันเป็นกระบวนการต่าง ๆ
ที่ผลักดันชีวิตของนิติบุคคล โดยส่งผลกระทบต่อสมาชิกของนิติบุคคลนั้น ๆ การพิจารณานิติ
บุคคลในฐานะผู้กระทำขึ้นอยู่กับบุคคลธรรมดาที่กระทำในฐานะตัวแทนของนิติบุคคล
ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาว่าการกระทำนั้นถูกกฎหมายหรือไม่ สำหรับนิติบุคคลต้อง
แยกพิจารณาระหว่างวัตถุประสงค์และการกระทำของนิติบุคคล กับวัตถุประสงค์
และการกระทำของสมาชิกในนิติบุคคล

กระบวนการของความเป็นองค์การนี้ ได้สร้างกฎหมายใน
และภายนอกสหรัฐอเมริกา ซึ่งบุคคลถูกยึดติดกับองค์การ และเป้าหมายขององค์การ
ความอยู่รอดของฝ่ายหนึ่งมีความสัมพันธ์กับความอยู่รอดของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยใน
ทางสภาวะนามธรรมที่แวดล้อม เมื่อพบกับความยุ่งยากที่จะบรรลุเป้าหมายของนิติ
บุคคลนั้น จะส่งผลกระทบต่อความประพฤตินิติบุคคลที่ผิดกฎหมาย เพื่อบรรลุเป้าหมายที่คาดไว้

1.2 นิติบุคคลประกอบด้วยความคิดและการกระทำ⁵

บุคคลที่แทนที่กันได้ในตำแหน่งของนิติบุคคลนั้น มีความคิด
ในการทำงานและการกระทำซึ่งถูกบังคับโดยตำแหน่งที่ดำรงอยู่ บุคคลส่วนมากใน

⁴Diane Vaughan "Toward understanding unlawful organizational behavior" Michigan Law Review, vol 80: 1377, June 1982. P.1389

⁵M. David Ermann and Richard J. Lundman, Corporate and Governmental Deviance, Oxford University Press, 1987, P.7

นิติบุคคล ประกอบไปด้วยข้อมูลและความรับผิดชอบ งานของพวกเขาก็ใช้ความรู้ที่ ถูกจำกัดและการทำงานของเขาเป็นงานย่อย งานงานส่วนใหญ่ของนิติบุคคล เขา ถูกบอกให้ทำสิ่งใด และทำเท่าสิ่งที่เขาถูกบอก

แม้ว่าไม่ทั่วทุกคนในนิติบุคคลที่ถูกสั่งให้ทำบุคคลในตำแหน่ง สูงของบริษัทเป็นผู้สั่งให้ทำ และแม้ว่าบุคคลเหล่านี้ถูกบังคับโดยประสบการณ์ในอดีตจากตำแหน่งที่พวกเขาเพิ่งผ่านมา การปรับตัวได้ของพวกเขาจะเกิดขึ้นกับสิ่ง ที่พวกเขาต้องกระทำผลประโยชน์ของนิติบุคคล เพื่อรักษาตำแหน่งไว้

ด้วยเหตุนี้การนึกถึงนิติบุคคลในฐานะผู้กระทำเพราะบุคคล ในนิติบุคคลถูกแทนที่ได้ และตำแหน่งที่เขาดำรงอยู่นั้น บังคับความคิดกับการกระทำ เพื่อนิติบุคคล จึงก่อประโยชน์ต่อการกระทำของนิติบุคคลต่อสังคม บุคคลในนิติ บุคคลคิดและกระทำโดยอิทธิพลของบริษัท เพราะ เขาถูกสอนและได้รับรางวัล สำหรับการกระทำนั้น

1.3 ที่มาของความเบี่ยงเบนของนิติบุคคลและการครอบงำที่

เบี่ยงเบน⁶

โครงสร้างและการประกอบกิจการของนิติบุคคลสามารถก่อการ กระทำที่เบี่ยงเบนของนิติบุคคลได้อย่างน้อยที่สุด 3 ประการ คือ

1. ความเบี่ยงเบนที่มาจากข้อมูลที่จำกัดและความรับผิดชอบที่จำกัด

ข้อมูลที่จำกัด และบุคลิกลักษณะของความรับผิดชอบ ในตำแหน่งของนิติบุคคลได้ อันเนื่องมาจากการแบ่งงานเป็นส่วนย่อยของนิติบุคคล บุคคลแต่ละคนรับรู้และทำงานเฉพาะส่วนย่อยที่ได้รับ บุคคลคนเดียวไม่สามารถทำ

⁶M. David Ermann and Richard J. Lundman, Corporate and Governmental Deviance, Oxford University Press, 1987, P. 8-13

งานให้สำเร็จได้ การทำงานที่นอกเหนือหน้าที่จะไม่ได้รับการสนับสนุนหรือให้รางวัล

ข้อมูลและความรับผิดชอบที่จำกัดนี้ ทำให้ผู้ดำรงตำแหน่งในนิติบุคคล สามารถทำงานเป็นปกติและยังคงก่อการกระทำที่เบี่ยงเบนให้กับนิติบุคคล ทั้งนี้เพราะไม่มีบุคคลใดมีความรับผิดชอบ ระยะเวลาหรือความชำนาญเพื่อรวบรวม วิเคราะห์และใช้ข้อมูลที่จำเป็นเพื่อเปลี่ยนแปลงการกระทำของนิติบุคคล

2. ความเบี่ยงเบนโดยทางอ้อมที่มาจากชนชั้นมันสมองของนิติบุคคล

ชนชั้นมันสมองของนิติบุคคล สามารถก่อการเบี่ยงเบนของนิติบุคคลโดยการตั้งกฎ, แบบแผน, รางวัลและการลงโทษ สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งชั้นล่าง เมื่อนิติบุคคลประสบโอกาสและปัญหา ซึ่งเป็นงานของผู้บริหารระดับสูงของนิติบุคคล ชนชั้นมันสมองของนิติบุคคลตอบสนองโอกาส และผลประโยชน์โดยตั้งเป้าหมายเฉพาะ อีกทั้งกระจายการมอบหมายความรับผิดชอบเฉพาะวันต่อวันสำหรับเป้าหมายที่วางไว้กับชนชั้นล่าง บางคราวข้อปฏิบัติประจำวันนั้นนำไปสู่ผลที่ไม่ได้ตั้งใจ

3. ความเบี่ยงเบนโดยทางตรงที่มาจากชนชั้นมันสมองของนิติบุคคล

ชนชั้นหัวกะทิของนิติบุคคลด้วยความตั้งใจ ก่อการกระทำที่เบี่ยงเบนโดยอาศัยตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชา ก่อการกระทำขึ้น เพื่อผลประโยชน์ทางการ เงินใจของกำไรที่เกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่นำมาไปสู่ความไม่ปลอดภัยจากผลิตภัณฑ์แล้ว ยังนำพาไปสู่ความไม่ปลอดภัยในการทำงานด้วย⁷

⁷Marshall B. Clinard and Peter C. Yeager "Corporate Crime" The Free Press, New York 1980 P.48

1.4 ความเป็นอาชญากรของนิติบุคคลในประเทศไทย

ความเป็นนิติบุคคลในประเทศไทยมีขึ้นได้ด้วยอาศัยอำนาจแห่งบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์หรือกฎหมายอื่น โดยมาตรา 68 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า "อันว่านิติบุคคลนั้นจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจแห่งบทบัญญัติทั้งหลายของประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น" นิติบุคคลที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 72 มี

1. ทบวงการเมือง
2. วัดวาอาราม
3. ห้างหุ้นส่วนที่จะทะเบียนแล้ว
4. บริษัทจำกัด
5. สมาคม
6. มูลนิธิได้รับอำนาจแล้ว

หลักว่าด้วยนิติบุคคลนั้นย่อมมีอยู่ทั้งในกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน⁸ เพราะฉะนั้นจึงอาจจำแนกนิติบุคคลออกได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ⁹

1. นิติบุคคลในกฎหมายมหาชน ซึ่งได้แก่นิติบุคคลที่อยู่ใต้บังคับกฎหมายมหาชน ซึ่งตามกฎหมายไทยก็คือ กระทรวง ทบวงกรม และทบวงการเมืองอื่น ๆ องค์การแห่งราชการบริหารส่วนท้องถิ่น และองค์การของรัฐบาล ตลอดจนวัดในพระพุทธศาสนาด้วย

2. นิติบุคคลในกฎหมายเอกชน ซึ่งได้แก่นิติบุคคลที่อยู่ใต้บังคับกฎหมายเอกชน ซึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 72 ก็มีห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว บริษัทจำกัด สมาคม มูลนิธิที่ได้รับอำนาจแล้ว นิติบุคคลใน

⁸ ประยูร กาญจนกุล คำบรรยายกฎหมายปกครอง สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2533 หน้า 150

⁹ อ้างแล้ว หน้า 151

กฎหมายเอกชนอาจได้รับมอบหมายให้ทำบริการสาธารณะได้ แต่ไม่มีอำนาจพิเศษ
ในทางปกครอง เหมือนกับทบวงการเมือง ซึ่งเป็นนิติบุคคลในกฎหมายมหาชน

นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนเกิดจากบทบัญญัติของกฎหมายโดยตรง
ส่วนนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน เกิดจากการแสดงเจตนาโดยสมัครของบุคคลที่
กฎหมายรับรองให้ก่อตั้ง เป็นนิติบุคคล¹⁰ ศาสตราจารย์ประยูร กาญจนกุล ได้แยก
ความแตกต่างในข้อสำคัญระหว่างนิติบุคคลมหาชนกับนิติบุคคลเอกชนดังต่อไปนี้¹¹

1. การจัดตั้ง และการยุบเลิกนิติบุคคลในกฎหมายมหาชนย่อม
ไม่ดำเนินตามวิธีการอย่างเดียวกับนิติบุคคลในกฎหมายเอกชน เพราะนิติบุคคลใน
กฎหมายมหาชนต้องมีบทกฎหมายจัดตั้งโดยเฉพาะ เช่น การจัดตั้งกระทรวงหรือ
กรมต้องทำด้วยพระราชบัญญัติ

ส่วนการจัดตั้งนิติบุคคลในกฎหมายเอกชน เช่น บริษัทจำกัด
หรือสมาคมไม่จำเป็นต้องออกกฎหมายสำหรับจัดตั้งเป็นพิเศษ เมื่อได้ปฏิบัติครบถ้วน
ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่น เมื่อได้จดทะเบียนถูกต้องแล้วก็จัดตั้งขึ้นได้

การยุบเลิกนิติบุคคลในกฎหมายมหาชนก็เช่นเดียวกับการจัดตั้ง
ต้องมีกฎหมายยุบเลิกโดยเฉพาะ จะเลิกล้มไปตามวิธีการอย่างเดียวกับนิติบุคคล
ในกฎหมายเอกชนไม่ได้

2. นิติบุคคลต่าง ๆ ในกฎหมายมหาชนมีฐานะไม่เท่าเทียมกัน
กล่าวคือนิติบุคคลในกฎหมายมหาชนที่ต่างระดับกัน ย่อมมีอำนาจหน้าที่ไม่เท่าเทียม
กัน เช่น กระทรวงมีอำนาจมากกว่า กรม เป็นต้น ทั้งนี้สุดแล้วแต่อำนาจหน้าที่ซึ่ง
กฎหมายกำหนดให้แก่นิติบุคคลนั้น ๆ

¹⁰ จิตติ ดิงศุภักดิ์ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ 7 (แก้ไขเพิ่มเติม 2529) 2530 หน้า 75

¹¹ ประยูร กาญจนกุล, คำบรรยายกฎหมายปกครอง, สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2533 หน้า 151-152

ส่วนนิติบุคคลในกฎหมายเอกชนมีฐานะ เสมอกันตามกฎหมาย
สมาคมก็ดี บริษัทจำกัดก็ดี มิได้มีสิทธิพิเศษตามกฎหมายมากกว่าสมาคมอื่นหรือ
บริษัทอื่น

3. อาณาเขตพิเศษบางอย่างในทางปกครองจะพึงมีได้แต่นิติบุคคล
ในกฎหมายมหาชนเท่านั้น เช่น การเก็บภาษีอากร การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์
การออกคำสั่งบังคับฝ่ายเดียว อาณาเขตพิเศษเช่นว่านี้นิติบุคคลในกฎหมายเอกชน
หาไม่มี

เมื่อพิจารณาดังข้อแตกต่างแล้วจะ เห็นได้ว่านิติบุคคลทั้งสอง
ประเภทอยู่ต่อบังคับแห่งหลักกฎหมายที่ไม่เหมือนกัน นิติบุคคลในกฎหมายมหาชน
อยู่ต่อบังคับกฎหมายมหาชนหรือกฎหมายปกครอง เพราะฉะนั้นจึงมีลักษณะพิเศษ
นอกเหนือไปจากลักษณะของนิติบุคคลในกฎหมายเอกชน

ส่วนนิติบุคคลตามกฎหมายอื่น¹² หมายถึง นิติบุคคลที่มีขึ้นได้ด้วย
อาศัยอำนาจแห่งบทบัญญัติทั้งหลายของกฎหมายอื่น ซึ่งมีประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ ฉะนั้นนิติบุคคลตามกฎหมายอื่นส่วนใหญ่จึง เป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย
มหาชน จะมีและจัดตั้งขึ้นโดยอาศัยกฎหมายโดยตรงมิได้เกิดจากการตกลงจัดตั้งขึ้น
โดยนิติกรรมสัญญานิติบุคคลเหล่านี้ จะมีพระราชบัญญัติต่าง ๆ บัญญัติไว้โดยเฉพาะ

ความเป็นนิติบุคคลในประเทศไทยที่เกิดขึ้นทั้งตามประมวลกฎหมาย
แพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่น มีความแตกต่างในการเป็นนิติบุคคลมหาชนและนิติ
บุคคลเอกชนดังกล่าวข้างต้น เมื่อนำมาปรับกับความเป็นอาชญากรของนิติบุคคล
(Corporate Criminality) ผู้เขียนมีความเห็นว่ามีเฉพาะนิติบุคคลเอกชน
ซึ่งความแตกต่างของนิติบุคคลเอกชนและนิติบุคคลมหาชนนี้ ก่อผลในสิทธิที่แตกต่าง

¹² อนุวัติ ใจสมุทร คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1
ว่าด้วยบุคคล โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย นครหลวง
กรุงเทพธนบุรี 2515 หน้า 795

กัน คือ การมีสิทธิในทางมหาชนของนิติบุคคลมหาชน เช่น กระทรวงและกรมถูกฟ้องคดีได้ แต่เมื่อถูกฟ้องแล้วจะมาเป็นจำเลยหรือไม่ก็ได้¹³ สิทธิพิเศษที่ได้รับเกี่ยวกับความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดีของรัฐวิสาหกิจที่จัดตั้งโดยพระราชบัญญัติ¹⁴ เป็นต้น สิทธิในทางมหาชนที่ก่อผลในการดำเนินคดีดังกล่าวผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นผลจากการปกป้องการกระทำของนิติบุคคลมหาชนจากองค์กรของรัฐที่ไม่ก่อการเบี่ยงเบนแก่องค์กรได้เหมือนนิติบุคคลเอกชน

2. การประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคล

Edwin H. Sutherland¹⁵ ได้อธิบายถึงคุณลักษณะสำคัญของอาชญากรรมคือ การกระทำที่ถูกห้ามโดยรัฐในฐานะที่เป็นการก่อความเสียหายแก่รัฐ ซึ่งรัฐต้องกระทำต่ออย่างน้อยก็โดยการลงโทษ มาตรฐานที่เป็นนามธรรมสองประการโดยทั่วไปของนักวิชาการที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในความหมายของอาชญากรรมคือการมีบทบัญญัติโดยกฎหมาย บัญญัติว่าการกระทำที่เป็นอันตรายต่อสังคม และบทบัญญัติลงโทษสำหรับการกระทำนั้น

Edwin H. Sutherland ได้อธิบายถึงการกระทำที่เป็นอาชญากรรมที่บัญญัติโดยกฎหมายพิเศษดังนี้คือ

กฎหมายป้องกันการผูกขาดถูกสร้างเพื่อป้องกันการแข่งขัน และป้องกันองค์กรจากการแข่งขันที่เสรี ในฐานะผู้ควบคุมระบบเศรษฐกิจ และยังป้อง

¹³ ทัศน พลกุล นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน รัฐสภา ปีที่ 33 ฉ.9 ก.ย. 28 หน้า 17

¹⁴ พิพัฒน์ ไทยอารี รัฐวิสาหกิจ โครงสร้างการบริหารและนโยบาย โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2529 หน้า 17

¹⁵ Edwin H. Sutherland, White Collar Crime, Hoh, Rinehart and Winston Inc. U.S.A. 1949 p.32

กันผู้บริโภคราคาที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งยังป้องกันอันตรายจากการสร้างความ
มั่นคงในลักษณะการผูกขาด

กฎหมายการโฆษณาเท็จ ถูกสร้างเพื่อป้องกันผู้ประกอบการ
แข่งขันจากการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมและผู้บริโภคราคาจากการหลอกลวง

กฎหมายแรงงานถูกสร้าง เพื่อป้องกันลูกจ้างจากการขู่บังคับของ
ผู้ว่าจ้าง รวมทั้งปกป้องสาธารณะชนจากการแทรกแซงทางการค้า เนื่องจากการ
สาตรา

กฎหมายลิขสิทธิ์ ลิทธิบัตร ป้องกันเจ้าของลิขสิทธิ์ ลิทธิบัตรและ
เครื่องหมายการค้า โดยการปกป้องสิทธิเหล่านี้และต่อการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม
รวมทั้งการป้องกันสถานะของสิทธิเหล่านั้นด้วย

การฝ่าฝืนกฎหมายเหล่านี้โดยผลของกฎหมายเป็นการก่อความ
เสียหายแก่บุคคล ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. บุคคลส่วนน้อยที่สัมพันธ์จากผลการกระทำผิด
2. สาธารณะชนโดยทั่วไป ไม่ว่าในฐานะผู้บริโภคหรือในฐานะ
ส่วนของสังคม ซึ่งได้รับผลจากการฝ่าฝืนกฎหมาย

กฎหมายแต่ละอย่างมีพื้นฐานความรับผิดชอบทางคอมมอนลอว์
และได้รับการปรับปรุงทางคอมมอนลอว์โดยองค์การใหม่ทางสังคม ดังเช่น¹⁶

ความผิดโฆษณาเท็จ เกี่ยวพันกับความผิดฐานฉ้อโกง
ความผิดลิขสิทธิ์ ลิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า เกี่ยวพันกับ
ความผิดลักทรัพย์

กฎหมายเกี่ยวกับแรงงานพยายามที่จะป้องกันการบังคับข่มขู่
เกี่ยวพันกับความผิดต่อเสรีภาพภายในรูปแบบการทารุณร่างกาย, หน่วงเหนี่ยว
กักขังและกรรโชก

¹⁶ Edwin H. Sutherland, White Collar Crime, Holt,
Rinehart and Winston, Inc, U.S.A. 1949 p.36

จากตัวอย่างของกฎหมายข้างต้นยังมีบทบังคับโทษอันเป็นผลต่อมาตรฐานลำดับสองของการมีโทษในความหมายของอาชญากรรม Sutherland ได้ให้ทัศนะว่า¹⁷ นิติบุคคลประกอบอาชญากรรมโดยพิจารณาจากคำตัดสิน 779 คำตัดสินแต่ความเป็นอาชญากรรมนี้ ไม่มีความชัดเจน เพราะแบบปฏิบัติวิธีพิจารณาของกฎหมายอาญาและถูกทำให้เลือนลางหรือถูกกบปิดโดยวิธีพิจารณาพิเศษ

จากการค้นคว้าศึกษาลักษณะความเป็นอาชญากรรมของนิติบุคคลจากแนวคิดในทางอาชญาวิทยา เมื่อนำมาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของนิติบุคคลกับกฎหมายอาญา Sutherland พบว่าศาลได้เคยพิพากษาว่านิติบุคคลไม่สามารถประกอบอาชญากรรมในช่วงที่ผ่านมาด้วยเหตุผลว่า

1. นิติบุคคลเป็นนิติสมมุติไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่สามารถมีเจตนาจึงไม่สามารถประกอบอาชญากรรมได้
2. นิติบุคคลไม่มีอำนาจที่จะทำผิดกฎหมาย รวมทั้งตัวแทนของนิติบุคคลด้วย ถ้าพวกเขาฝ่าฝืนกฎหมายเป็นการฝ่าฝืนด้วยตัวของเขาเอง มิใช่ฝ่าฝืนในฐานะตัวแทน ดังนั้นเขาต้องถูกลงโทษเฉพาะบุคคลมิใช่ในฐานะตัวแทน
3. ด้วยข้อยกเว้นบางประการ โทษปรับเท่านั้นที่สามารถใช้กับนิติบุคคล ผลการถูกปรับจะเกิดความเสียหายแก่ผู้ถือหุ้นมากกว่าตัวแทนที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการฝ่าฝืนกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ตัวแทนนิติบุคคลควรที่จะรับโทษมากกว่าผู้ถือหุ้น

ในทางตรงข้ามกับเหตุผลที่เคยพิจารณาว่านิติบุคคลไม่สามารถประกอบอาชญากรรมนั้น ได้มีคำตัดสินให้นิติบุคคลรับผิดชอบทางอาญาโดยมีเหตุผลคือ¹⁸

1. นิติบุคคลไม่เป็นเพียงนิติสมมุติ การสมาคมของกลุ่มบุคคลเคยมีปรากฏก่อนการมีกฎหมายและการสมาคมบางอย่างได้รับรองฐานะ เป็นสิ่งไม่

¹⁷ ibid p.42

¹⁸ Edwin H. Sutherland, White Collar Crime, Holt, Rinehart and Winston Inc. U.S.A. 1949 p.53-54

มีชีวิต (entities) โดยบทบัญญัติกฎหมาย นิติบุคคลและสมาคมเป็นเครื่องมือ
 ในการตัดสินใจในการนิติบัญญัติ ดังนั้นกฎหมายเป็นผลงานส่วนหนึ่งของนิติบุคคล
 เช่นเดียวกับนิติบุคคลเป็นผลงานส่วนหนึ่งของนิติบัญญัติ

2. ความต้องการในเจตนาทางอาญาถูกทำให้ลดลงโดยความ
 รับผิดชอบที่เพิ่มขึ้น สัดส่วนของคำตัดสินที่มีผลต่อนิติบุคคลโดยปราศจากการปกป้อง
 หลักเจตนาทางอาญา และหลักข้อสันนิษฐานความบริสุทธิ์มีมากกว่าสัดส่วนที่มี
 ผลต่ออาชญากรอื่น แต่ความแตกต่างของสัดส่วนนี้ไม่ทำให้การฝ่าฝืนกฎหมายของนิติ
 บุคคลแตกต่างจากการฝ่าฝืนกฎหมายของอาชญากรอื่น¹⁹

3. ปัญหาของความรับผิดชอบบุคคลบ่อยครั้งที่ถูกยกเล็ก และ
 โทษจะถูกกำหนดแก่นิติบุคคล ผลของโทษมีผลต่อผู้ถือหุ้นซึ่งไม่มีอำนาจตัดสินใจ
 ทางนโยบาย แต่มีโทษที่แทนที่โทษปรับสำหรับนิติบุคคล เช่น การเลิกนิติบุคคล
 การสั่งงดการประกอบกิจการชั่วคราว, การจำกัดการประกอบการของนิติบุคคล,
 การยึดสินค้า เป็นต้น

จากแนวคิดทางอาชญาวิทยาของ Edwin H. Sutherland
 ได้แสดงให้เห็นปรากฏถึงความ เป็นอาชญากรของนิติบุคคล ในลักษณะอาชญากรรมที่
 ประกอบโดยนิติบุคคลประเภทนิติบุคคลทางการค้า ห้างหุ้นส่วนบริษัท ซึ่งรวมเรียก
 ว่าอาชญากรรมห้างหุ้นส่วนบริษัท ซึ่ง Marshall B. Clinard และ Peter
 C. Yeager ได้ให้ความหมายว่าหมายถึง²⁰ การกระทำผิดของนิติบุคคลทางการค้า
 ซึ่งถูกลงโทษโดยรัฐ โดยไม่คำนึงถึงว่าเป็นการลงโทษโดยกฎหมายปกครอง,
 กฎหมายแพ่งหรือกฎหมายอาญา อันเป็นผลจากความจงใจในการตัดสินใจของกลุ่ม

¹⁹ iIbid p.41

²⁰ Marshall B. Clinard and Peter C. Yeager, Corporate Crime, The Free Press, New York 1980 p.16

บุคคล ซึ่งมีตำแหน่งในนิติบุคคล ซึ่งคำตัดสินของนิติบุคคลถูกทำให้สอดคล้องกับเป้าหมายของนิติบุคคลวิธีปฏิบัติของนิติบุคคล เพื่อตั้งจำหน้เป็นผลก่าไรกับนิติบุคคล²¹

B.R. Kitchington ได้ให้ความหมายว่า²² อาชญากรรมทางหุ้นส่วนบริษัทเป็นส่วนหนึ่งของอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ (economic crime) ซึ่งกระทำผิดโดยหรือผ่านตำแหน่ง, ตัวแทนของโครงสร้างนิติบุคคล (medium of a corporate structure) ผู้กระทำผิดเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลของเจ้าหน้าที่หลักหรือผู้ควบคุมบรรดาผู้ถือหุ้นของนิติบุคคล โดยเป็นการกระทำผิดต่อนิติบุคคลผู้ถือหุ้น เจ้าหน้าที่ของนิติบุคคล หรือประชาชนในสังคม

John Braithwaite ได้ให้ความหมายว่า²³ เป็นความประพฤติของนิติบุคคลหรือของลูกจ้างซึ่งกระทำในนามนิติบุคคล ซึ่งมีบทบัญญัติที่ห้ามและลงโทษโดยกฎหมาย อันได้แก่โทษจำคุก การคุมประพฤติ, โทษปรับ, ระเพิกถอนใบอนุญาตคำสั่งให้บริการชุมชน, คำสั่งบังคับภายใน (internal discipline order) หรือคำสั่งกำหนดโทษโดยศาล

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคลทำให้ผู้เขียนพบว่า แนวคิดทางอาชญาวิทยาได้อธิบายการกระทำของนิติ

²¹ Ronald C. Kramer, "Corporate Criminality: The Development of a Idea" in Corporations as Criminals edited by Ellen Hochstedler, Sage Publications, London 1984 p.31

²² B.R. Kitchington "The Detection, Investigation and Prosecution of Corporate Crime" Report of the Inter regional Meeting of Experts on Crime and the Abuse of Power, New York: United Nations, July 8-13

²³ John Braithwaite "Corporate Crime in the Pharmaceutical industry" London: Routledge & Kegan Paul, 1984 p.6

บุคคลในลักษณะการบัญญัติที่ห้ามการกระทำที่เป็นอาชญากรรม โดยโครงสร้างการกระทำผิดของบุคคลที่กระทำในนามนิติบุคคล เป็นการกล่าวหาความผิดของบริษัทหรือนิติบุคคลโดยการกล่าวหาต่อองค์กร หรือคณะของบุคคลที่ทำงานในนามบริษัท ซึ่งจะแยกเป็นความรับผิดเฉพาะส่วนบุคคลไม่ได้²⁴ โครงสร้างความรับผิดดังกล่าวปรากฏลักษณะความรับผิดจากการกระทำของผู้อื่นเป็นหลัก การประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคล จึงแสดงลักษณะของการประกอบอาชญากรรมตามกฎหมายพิเศษที่กำหนดความผิดเฉพาะ ต่างจากความผิดของบุคคลธรรมดาตามประมวลกฎหมายอาญาซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่าเป็นประมวลกฎหมายอาญาสำหรับนิติบุคคลเป็นความผิดตามกฎหมายพิเศษ และการประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคลเป็นโครงสร้างความรับผิดจากการกระทำของบุคคลอื่นเป็นหลัก (vicarious liability)

2.2 สภาพและการแบ่งแยกความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล

1. สภาพความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล

L.H. Leigh ได้แยกพิจารณาความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้ 3 ระบบคือ²⁵

1.1 ระบบความรับผิดสมบูรณ์ของนิติบุคคล (System of full corporate liability) ระบบนี้ได้รับการพัฒนารูปแบบในประเทศ

²⁴ Ursel Spreng, Umweltrecht in Kanada, Unter rechtsvergleichender Berücksichtigung der Strafbarkeit Juristischer Personen, Centaurus-Verlag Sgesellschaft Pfaffenweiller 1988 p.270

²⁵ L.H. Leigh, The criminal liability of corporations and other groups ; comparative view, Michigan law Review vol.80 June 1982, p.1508-1528

สหรัฐอเมริกา, แคนาดา ต่อมาในประเทศอังกฤษและเมื่อเร็ว ๆ นี้ในประเทศเนเธอร์แลนด์ หลักทั่วไปมีว่านิติบุคคลมีความรับผิดชอบทางอาญาโดยไม่จำกัดประเภททางทฤษฎี ส่วนในทางปฏิบัตินั้น ในระบบที่มีความรับผิดชอบอาญานาน ๆ ครั้งที่นิติบุคคลจะถูกตัดสินในความผิดอาญาที่รุนแรงทั่วไป ต่างจากความผิดที่เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจที่มีอยู่ทั่วไป²⁶

1.2 ระบบความรับผิดชอบอาญาบางส่วนของนิติบุคคล (Systems of partial corporate liability) ในประเทศภาคพื้นยุโรป มีบทบัญญัติพิเศษสำหรับนิติบุคคลรับผิดชอบอาญาในความผิดเกี่ยวกับรัฐสวัสดิการ หรือความผิดกึ่งอาญา ซึ่งเป็นความผิดที่ถูกพิจารณาว่าเป็นความผิดที่เป็นอาชญากรรมน้อย เพราะเป็นความผิดที่อยู่ต่างหากจากประมวลกฎหมายอาญา เช่น ในประเทศเดนมาร์กนิติบุคคลมีความรับผิดชอบทางอาญาจากการประกอบธุรกิจลักษณะผู้ถือใบอนุญาต เจ้าของกิจการ, ในประเทศเบลเยียมนิติบุคคลมีความรับผิดชอบจากการกระทำของผู้อื่นบางลักษณะ และโทษที่ถูกกำหนดเป็นโทษปรับส่วนในประเทศฝรั่งเศสเป็นความผิดเกี่ยวกับรัฐสวัสดิการ เป็นต้น

1.3 ระบบความผิดปกครอง (Systems of administrative liability)²⁷ ในอิตาลีและเยอรมันตะวันตกยอมรับเฉพาะความผิดปกครอง ในประเทศเยอรมันตะวันตก Professor Jeschke ท่านสรุปว่า วัตถุประสงค์หลักของความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลเป็นการเรียกคืนผลกำไรที่ได้รับจากการประกอบอาชญากรรมของนิติบุคคลนั้น สามารถกำหนดวิธีทางอื่นมากกว่าการลงโทษโทษทางปกครองกับนิติบุคคลสำหรับความผิดทางรัฐสวัสดิการหรือความผิดปกครองโทษปรับที่มีต่อนิติบุคคลเมื่อผู้แทนหรือสมาชิกนิติบุคคลกระทำผิดปกครองนั้นเป็นการ

²⁶ ibid p. 1519.

²⁷ L.H. Leigh, The Criminal liability of corporations and other group : comparative view, Michigan Law Review vol.80 June 1982, p. 1523

ไว้เฉพาะการทดแทนทางแพ่ง กรณีนิติบุคคลได้รับผลประโยชน์อันไม่ชอบธรรมจากผลการกระทำขององค์กร โทษปรับทางอาญารับขึ้นกับแนวคิดของความชั่ว ซึ่งไม่เข้ากับนิติบุคคล

ในประเทศเยอรมันตะวันตกยึดถือหลักการลงโทษขึ้นอยู่กับความชั่วของบุคคล ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลจึงไม่มี เพราะนิติบุคคลไม่มีความชั่ว เจ้าหน้าที่และตัวแทนของนิติบุคคลมีความรับผิดชอบเฉพาะบุคคลในสิ่งที่กระทำในนามนิติบุคคล ความชั่วของบุคคลเป็นพื้นฐานการกำหนดโทษ เมื่อมีการลงโทษเจ้าหน้าที่หรือตัวแทนนิติบุคคล ศาลอาจมีคำสั่งให้นิติบุคคลจ่ายค่าปรับหรือยึดผลกำไรจากการประกอบการผิดกฎหมาย ดังนั้นจากทัศนะการปฏิบัติ กฎหมายของประเทศเยอรมันตะวันตก อาจไม่แตกต่างมากจากประเทศสหรัฐ ซึ่งนิติบุคคลมีความรับผิดชอบอาญา²⁸

ในประเทศไทยอาจารย์เข้มชัย ชุตินวงศ์ ได้ให้ความเห็นว่า²⁹ แม้ไม่มีบทนิยามของคำว่าผู้ใดหรือบุคคลใดในประมวลกฎหมายอาญา ศาลตีความคำดังกล่าวรวมถึงนิติบุคคล ดังนั้นนิติบุคคลมีความรับผิดชอบทางอาญาสมบูรณ์ (full criminal liability) จากแนวคำวินิจฉัยของศาลฎีกาเกี่ยวกับความผิดที่กฎหมายไม่ได้กำหนดให้ลงโทษนิติบุคคลโดยตรง หรือไม่ได้บัญญัติตัวผู้รับผิดชอบที่ฐานะอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะนั้น ได้มีผู้วิจัยค้นคว้าในเรื่องความรับผิดชอบทาง

²⁸ Joachim Herrmann, The federal Republic of Germany, Major Criminal justice systems, George F.Cole, Stanislaw J.Frankowski, Marc Gertz co-editors, Sage Publications Inc. U.S.A. 1987, p.114

²⁹ Khemchai Chutiwongse, Section 3 Report of the course, Summary Report of the Rapporteur session 4, UNAFEI April 1987, p.264

อาญาของนิติบุคคลสรุปไว้ว่า เป็นการผิดหลักเกณฑ์ความผิดทางกฎหมายอาญา และผิดนิติวิธีตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์³⁰ หรือผิดหลักเกณฑ์การตีความกฎหมายอาญาซึ่งต้องตีความโดยเคร่งครัด³¹

2. สภาพความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลในประเทศไทย แยกลักษณะความผิดโดยอาศัยแนวของอาจารย์สุนัย มโนมัยอุดม ได้ 4 ลักษณะคือ³²

1. ความผิดที่มีบทบัญญัติความรับผิดของนิติบุคคลโดยตรงปรากฏตามกฎหมายพิเศษเพื่อควบคุมการประกอบกิจการของห้างหุ้นส่วน บริษัท บริษัทมหาชน มูลนิธิและสมาคม โดยเจาะจงเป็นความผิดที่เกิดจากการไม่กระทำตามหน้าที่และเป็นการกระทำที่ไม่ต้องการเจตนา เช่นความผิดตามพระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 พระราชบัญญัติประกันวินาศภัย พ.ศ. 2510 พระราชบัญญัติบริษัทมหาชนจำกัด พ.ศ. 2521 พระราชบัญญัติประกอบธุรกิจเงินทุน ธุรกิจหลักทรัพย์ และธุรกิจเครดิตฟองซิเอร์ พ.ศ. 2522 เป็นต้น

2. ความผิดที่กฎหมายมิได้บัญญัติเอาผิดแก่นิติบุคคลโดยตรงแต่ได้มีบทบัญญัติถึงความรับผิดของนิติบุคคลโดยปริยาย เช่น พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521 มาตรา 46 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 มาตรา 88 และพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 59 บัญญัติเป็นทานองเดียว

³⁰ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล "ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล กรณีศึกษาทางกฎหมายเปรียบเทียบโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเทศไทย" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2527 น. 121-129, 134

³¹ สุรพงศ์ อัสวาราพานิช "ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล" บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2525 น. 117

³² สุนัย มโนมัยอุดม, ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล, ดุลพาท, กรกฎาคม-สิงหาคม 2527 น. 18-22

กันว่าในกรณีที่มีผู้กระทำความผิด ซึ่งต้องรับโทษเป็นนิติบุคคลนั้น กรรมการ ผู้จัดการหรือผู้แทนต้องร่วมรับผิดชอบด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าคนมิได้รู้เห็นยินยอมด้วย

3. ความผิดที่มีได้มีบทบัญญัติของกฎหมาย กำหนดเป็นความผิดทางอาญาของนิติบุคคลไว้โดยตรงหรือปริยาย แต่กฎหมายกำหนดให้บุคคลธรรมดาต้องรับผิดชอบในการกระทำของผู้อื่นด้วย นิติบุคคลก็จะต้องมีความรับผิดชอบเช่นกัน เป็นความผิดเมื่อผู้อื่นอันเป็นการกระทำที่นิติบุคคลได้รับใบอนุญาตประกอบกิจการนั้น เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติมาตราซึ่ง ดวง วัด พ.ศ. 2466 มาตรา 33, พระราชบัญญัติเหมืองแร่ เป็นต้น

4. ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาหรือความผิดตามพระราชบัญญัติมีโทษทางอาญา ที่ผู้กระทำความผิดต้องมีเจตนาทางอาญา กรณีที่ถือได้ว่าการกระทำของผู้แทนของนิติบุคคลเป็นการกระทำของนิติบุคคลนั้นเอง อาจเรียกได้ว่าเป็นความผิดที่เกิดจากแนวคำวินิจฉัยของศาลฎีกา โดยมีคำพิพากษาฎีกาที่ 787, 788/2506 เป็นบรรทัดฐาน จากแนวคำพิพากษาฎีกาดังกล่าวพออาจเป็นหลักในการวินิจฉัยถึงกรณีที่นิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาดังนี้คือ

- ก) ต้องเป็นการกระทำของผู้แทนนิติบุคคล
- ข) ผู้แทนต้องกระทำการภายในขอบเขตอำนาจหน้าที่ของผู้แทนทางการของการดำเนินการตามวัตถุประสงค์และเพื่อประโยชน์ของนิติบุคคลนั้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 69)
- ค) สภาพความผิดและลักษณะแห่งโทษเปิดช่องให้ลงโทษแก่นิติบุคคลได้

ได้มีผู้วิจัยค้นคว้า³³ สรุปตามแนววินิจฉัยของศาลไทยว่า การกระทำและเจตนาที่จะเรียกว่าเป็นการกระทำและเจตนาของนิติบุคคลได้นั้นจะ

³³สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, "ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล กรณีศึกษาทางกฎหมายเปรียบเทียบโดยเฉพะที่เกี่ยวกับประเทศไทย" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2527 น. 118

ต้องเข้ากรณีดังต่อไปนี้

- ก) บุคคลธรรมดาได้แสดงเจตนาซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่
- ข) ได้แสดงเจตนาไปในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลแต่ทั้งนี้จะต้องพิจารณาตามลักษณะความผิด พฤติการณ์แห่งการกระทำ และอำนาจหน้าที่ของผู้แทนนิติบุคคลประกอบกับวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล เป็นรายๆ ไป
- ค) ได้กระทำไปเพื่อให้นิติบุคคลได้รับประโยชน์จากการกระทำนั้น และผู้แทนนิติบุคคลตามแนววินิจฉัยของศาลไทยนั้นเท่าที่พิพากษาไปแล้วถือว่า "ผู้จัดการ" "กรรมการผู้จัดการ" และ "ห้างหุ้นส่วนผู้จัดการ" เป็นผู้แทนนิติบุคคล ที่จะถือเอาการกระทำและเจตนาเป็นของนิติบุคคล เพื่อจะลงโทษนิติบุคคลทางอาญา

3. การแยกความรับผิดชอบของนิติบุคคลกับผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคล

จากแนวความรับผิดชอบของนิติบุคคล 4 ลักษณะของอาจารย์สุชัย มโนมัยอุดม คือ

1. ความผิดที่มีบทบัญญัติความรับผิดชอบของนิติบุคคลโดยตรง
2. ความผิดที่กฎหมายมิได้บัญญัติเอาผิดแก่นิติบุคคลโดยตรง แต่ได้มีบทบัญญัติความรับผิดชอบของนิติบุคคลโดยปริยาย
3. ความผิดที่มีได้มีบทบัญญัติของกฎหมาย กำหนดเป็นความผิดทางอาญาของนิติบุคคลโดยตรงหรือปริยาย แต่กฎหมายกำหนดให้บุคคลธรรมดาต้องรับผิดชอบการกระทำของผู้อื่นด้วย นิติบุคคลก็ควรต้องมีความรับผิดชอบเช่นกัน
4. ความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาหรือความผิดตามพระราชบัญญัติที่มีโทษทางอาญาที่ผู้กระทำผิดต้องมีเจตนาทางอาญา

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะความผิดของนิติบุคคลในความผิดทั้ง 4 ลักษณะ พบว่าความผิดลักษณะที่ 1 เป็นความผิดที่ไม่ต้องการเจตนา นิติบุคคลมีความรับผิดชอบเฉพาะแยกจากผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลได้ แม้จะมีข้อกำหนดความรับผิดชอบของ

ผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคล เป็นลักษณะ ข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบ³⁴

ความผิดในลักษณะที่ 2 เป็นความผิดที่มีข้อสันนิษฐานความรับผิดชอบของผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลในกรณีนิติบุคคลกระทำผิด ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด ในส่วนข้อสันนิษฐานความผิดของผู้แทนนิติบุคคลที่เกิดจากการกระทำความผิดของนิติบุคคลนั้น มีผู้ให้ความเห็นว่า³⁵

"ในปัญหาเรื่องผู้แทนนิติบุคคลนี้ เนื่องจากประเทศไทยยอมรับหลักที่ว่านิติบุคคลสามารถแสดงเจตนากระทำความผิดทางอาญาได้ และได้พัฒนาแนวความคิดเช่นนี้มาตลอดและประสบปัญหาตลอดเช่นกัน เพราะความเป็นจริงแล้วนิติบุคคลถูกสร้างขึ้นโดยกฎหมายไม่มีชีวิตจิตใจ จึงไม่อาจกระทำผิดทางอาญาได้และเมื่อสร้างทฤษฎีให้นิติบุคคลสามารถกระทำผิดอาญาได้นี้เองไม่อาจบรรลุเป้าหมายที่จะควบคุมนิติบุคคลได้ ฝ่ายนิติบัญญัติจึงหันเข้ามาควบคุมผู้แทนนิติบุคคลแทน แต่เนื่องจากยังพึงใจกับทฤษฎีเก่านี้อยู่จึงทำให้เกิดการบัญญัติกฎหมายเช่นนี้ขึ้น"

ความผิดในลักษณะที่ 3 เป็นความรับผิดชอบในการกระทำของผู้อื่น (vicarious liability) ในฐานะที่นิติบุคคลเป็นผู้รับใบอนุญาต, นายจ้าง หรือผู้รับสัมประทาน เป็นต้น

ส่วนในความผิดในลักษณะที่ 4 อันเป็นความผิดที่ต้องมีเจตนาทางอาญานั้นต้องอาศัยเจตนาของผู้แทนหรือผู้จัดการนิติบุคคลเป็นเจตนาของนิติบุคคลเพื่อพิสูจน์ความผิดของนิติบุคคล

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁴พ.ร.บ.กำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิ พ.ศ.2499 มาตรา 25 "ในกรณีที่บริษัทจำกัดใดกระทำความผิดตามมาตรา 7 ถึงมาตรา 24 กรรมการของบริษัทนั้นหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของบริษัท ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าพันบาท"

³⁵จตุรงค์ ฉินวิวัฒน์, ข้อสันนิษฐานในคดีอาญาอันเป็นโทษแก่จำเลย, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526 หน้า 13

ผลของลักษณะความผิดทั้ง 4 ลักษณะทำให้เกิดสภาพปัญหาความรับผิด
ระบุว่านิติบุคคลกับผู้จัดการหรือผู้แทนของนิติบุคคล จะต้องมีความรับผิดทางอาญา
ร่วมกับนิติบุคคลหรือต้องรับผิดเป็นส่วนตัวนั้น อาจารย์สุนัย มโนมัยอุดม ได้ทำ
ข้อพิจารณาว่า³⁶

1. ผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลมีส่วนร่วมในการกระทำผิดด้วยหรือไม่
ในกรณีที่นิติบุคคลมีผู้แทนหลายคน ผู้แทนคนใดที่ไม่มีส่วนรู้เห็นในการกระทำผิด
ด้วยก็ย่อมจะไม่ต้องรับผิด

2. มีกฎหมายใดบัญญัติเอาความแก่ผู้จัดการหรือผู้แทนไว้โดยเฉพาะ
เช่น พระราชบัญญัติความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด
บริษัทจำกัด สมาคมและมูลนิธิ พ.ศ. 2499 บัญญัติว่า กรรมการไม่เรียกประชุม
วิสามัญ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1172 วรรค 2 ฯลฯ มี
ความผิด

3. ในกรณีที่กฎหมายกำหนดบทลงโทษแก่นิติบุคคลโดยเฉพาะหรือ
กำหนดเป็นความผิดเฉพาะตัว ผู้แทนหรือผู้จัดการของนิติบุคคลก็ไม่ต้องรับผิดเป็น
ส่วนตัวแต่อาจเป็นความผิดฐานสนับสนุนได้

ปัญหาความรับผิดร่วมกันหรือแยกกันของนิติบุคคลกับผู้จัดการหรือผู้แทน
นิติบุคคล เมื่อพิจารณาความผิด 4 ลักษณะแล้วพบว่าความผิดลักษณะที่ 1 และ 2
นิติบุคคลมีความผิดแยกจากผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลได้กล่าวคือ ในความผิด
ลักษณะที่ 1 อันเป็นความผิดที่ไม่ต้องการเจตนา เช่นเดียวกับความผิดในลักษณะที่
2 แม้ว่าในความผิดลักษณะที่ 2 จะมีข้อสันนิษฐานความผิดของผู้จัดการหรือผู้แทน
นิติบุคคลอันเป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาดก็ตาม แต่การกระทำผิดของนิติบุคคลเป็น
ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นที่ต้องพิสูจน์ก่อน ส่วนความผิดในลักษณะที่ 3 เป็นความรับผิด
เพื่อผู้อื่น (vicarious liability) ทว่าการพิสูจน์ค้นหาความผิดของลูกจ้างนิติ

³⁶สุนัย มโนมัยอุดม, ความรับผิดอาญาของนิติบุคคล, ตุลพาหะ,
กรกฎาคม-สิงหาคม 2527 หน้า 25-26

บุคคล อันเป็นการทำแทนในฐานะตัวแทนนิติบุคคล ในนามนิติบุคคลต้องพิสูจน์เจตนา
 นิติบุคคล โดยเจตนาของตัวแทน, ลูกจ้างนิติบุคคลเช่นเดียวความผิดลักษณะที่ 4
 อันต้องพิสูจน์เจตนาทางอาญาเป็นหลักเช่นกัน แม้ว่าสภาพความรับผิดชอบทางอาญา
 ของนิติบุคคลบางลักษณะ แยกความรับผิดชอบได้จากบุคคลธรรมดา แต่เหตุผลด้านพยาน
 หลักฐานความประสงค์ในการดำเนินคดีอาญากับบุคคลธรรมดา เพื่อรับโทษควบคุม
 กับนิติบุคคลนั้น ทำให้แนวทางปฏิบัติในการดำเนินคดีอาญากับนิติบุคคลเป็นเสมือน
 การดำเนินคดีในแบบความรับผิดของบุคคล (personal liability) เป็นหลัก
 รูปแบบการพิสูจน์ความผิดของนิติบุคคล จึงต้องควบคุมและถูกรอบงำโดยการพิสูจน์
 ความผิดของบุคคลธรรมดาเป็นหลัก อันเป็นข้อโน้มน้าวผู้ชักกฎหมายที่ประสงค์จะ
 ดำเนินคดีควบคุมกันโดยไม่มี การแยกความรับผิดของนิติบุคคลจากผู้จัดการหรือผู้แทน
 นิติบุคคลได้

2.3 การบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคล

เมื่อพิจารณาถึงระบบการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับผู้ถูก
 กล่าวหาในคดีอาญา จะพบหลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณาซึ่ง เป็นหลักพื้นฐาน
 ในความต้องการ การปรากฏตัวของจำเลยเพื่อปกป้องสิทธิของจำเลยในการ
 เผชิญหน้ากับผู้กล่าวหาและสิทธิในการแก้ข้อกล่าวหาในการพิจารณา³⁷ หลักการมี
 ตัวจำเลยในการพิจารณาคดีเป็นตัวอย่างที่ดีของความเกี่ยวพันระหว่างแบบวิธี
 พิจารณากับสิทธิในทางสารบัญญัติเพื่อปกป้องจำเลย ความต้องการในทางพิจารณา
 ได้บัญญัติกลไกซึ่งจำเลยสามารถแสดงสิทธิของเขาในการตอบคำถามและ กล่าวแก้
 ได้อย่างเต็มที่ โดยอาจกล่าวได้ว่าสิทธิของจำเลยมีอยู่ โดยการปกป้องจากวิธี
 พิจารณาความอาญา³⁸

³⁷ Michel Proulx, The Presence of Accused At trial, The Criminal law Quarterly vol.27,84-85, p.179

³⁸ *ibid* p.205

หลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณานี้ไม่ปรากฏเฉพาะการพิจารณาในชั้นศาล แต่ปรากฏตั้งแต่ชั้นก่อนการฟ้องร้องดำเนินคดีดังเช่น ในเรื่องอายุความ มาตรา 95 แห่งประมวลกฎหมายอาญาได้กำหนดอายุความในคดีอาญา กรณีถ้ามิได้ฟ้อง และได้ตัวผู้กระทำผิดมาศาลภายในกำหนด กับกรณีที่ได้ฟ้อง และได้ตัวผู้กระทำผิดมายังศาลแล้ว ผู้กระทำผิดหลบหนีหรือวิกลจริต และศาลสั่งงดการพิจารณาไว้จนเกินกำหนด

ในแบบวิธีการดำเนินคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ได้กำหนดรับรองหลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณา ตั้งแต่ชั้นการเป็นผู้ต้องหา ในแบบวิธีการสอบสวน ป.วิ.อ. มาตรา 141 กำหนดให้พนักงานสอบสวนจัดการอย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อให้ได้ตัวผู้ต้องหา มาในกรณีที่รู้ตัวผู้กระทำผิด แต่เรียกหรือจับตัวยังไม่ได้ และพนักงานอัยการเห็นควรสั่งฟ้อง เช่นเดียวกับในชั้นการฟ้องร้องของพนักงานอัยการที่ต้องมีตัวจำเลยมาศาล³⁹ เว้นแต่กรณีการไต่สวนมูลฟ้องในคดีราษฎร์เป็นโจทก์ ศาลมีอำนาจไต่สวนมูลฟ้องลับหลังจำเลยได้⁴⁰ แต่เมื่อศาลประทับรับฟ้องและยังไม่ได้ตัวจำเลยมา ศาลต้องออกหมายเรียกหรือหมายจับเพื่อพิจารณาต่อไป⁴¹ เพื่อการพิจารณาและสืบพยานในศาลโดยเปิดเผยต่อหน้าจำเลย⁴²

หลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณาจึง เป็นหลักสำคัญพื้นฐาน ที่ผู้ถูกกล่าวหาสามารถจะใช้สิทธิต่าง ๆ ได้ทั้งในฐานะผู้ต้องหาและจำเลย เมื่อพิจารณาหลักดังกล่าวนี้จะพบว่ากรณีที่มีตัวจำเลยในคดีอาญาต้องอาศัยการมีรูปร่าง ชีวิตของจำเลยที่เป็นบุคคลธรรมดา แม้นิติบุคคลไม่มีรูปร่าง ชีวิตจิตใจ การใช้หลักการมีตัวจำเลยในคดีอาญากับนิติบุคคลเป็นการปรับใช้หลักเดียวกับบุคคลธรรมดา โดย

39 ป.วิ.อ.มาตรา 165 วรรคแรก

40 ป.วิ.อ.มาตรา 165 วรรคสาม

41 ป.วิ.อ.มาตรา 169

42 ป.วิ.อ.มาตรา 172

มาตรา 7 แห่ง บ.วิ.อ. กำหนดแบบวิธีให้มีการเรียกผู้จัดการหรือผู้แทนอื่น ๆ ของนิติบุคคล เมื่อนิติบุคคลเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลย การปรับใช้หลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณากรณีนิติบุคคลในลักษณะเดียวกับการใช้หลักนี้กับบุคคลธรรมดา ได้รับการยืนยันชัดเจนโดยคำพิพากษาฎีกาที่ 2797/2529 วินิจฉัยว่า "การฟ้องคดีอาญาต่อห้างหุ้นส่วนจำกัดซึ่งเป็นนิติบุคคล จะต้องมีส่วนผู้จัดการซึ่งเป็นผู้แทนห้างจึงจะดำเนินคดีได้ เพราะถ้าหุ้นส่วนผู้จัดการไม่อยู่ในขณะฟ้อง ต้องถือว่าหุ้นส่วนจำกัดไม่มีตัวอยู่อย่างสมบูรณ์ตามกฎหมาย และต้องถือว่าไม่มีตัวจำเลยมาศาลในวันฟ้อง ศาลรับฟ้องไม่ได้ต้องห้ามตาม บ.วิ.อ.มาตรา 165" คำวินิจฉัยของศาลฎีกาดังกล่าวเป็นการยอมรับหลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณาแม้เป็นชั้นการฟ้องคดีของพนักงานอัยการ กระบวนการปรับใช้แบบวิธีการดำเนินคดีอาญาของนิติบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคล (antropomorphization of the corporation)⁴³ ในบางลักษณะต่างจากบุคคลธรรมดา ดังเช่นการใช้แบบพิธีการดำเนินคดีในกรณีศาลแขวง โดยคำพิพากษาฎีกาที่ 1319/2522 วินิจฉัยว่า "กรณีนิติบุคคลเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยจะไม่มี การจับกุม เพราะนิติบุคคลไม่อยู่ในสภาพที่จะจับกุมได้ ฉะนั้นในกรณีที่ผู้ต้องหาเป็นนิติบุคคลซึ่งไม่มีการจับกุมผู้ต้องหา จึงไม่ต้องปฏิบัติตามที่มาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงบัญญัติไว้" และคำพิพากษาฎีกาที่ 4511, 4512/2528 ไว้วินิจฉัยว่าในคดีที่นิติบุคคลเป็นจำเลยมีการมอบอำนาจให้บุคคลอื่นทำแทนได้

จากสภาพการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคลที่ต้องอาศัยหลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณาคดี เป็นพื้นฐานโครงสร้างแบบพิธีการการดำเนินคดีอาญามาปรับใช้กับนิติบุคคลบางลักษณะกับบุคคลธรรมดาสามารถใช้

⁴³Howard M. Friedman "Some Reflections on the corporation as Criminal Defendant" The Notre Dame Lawyer, December 1979 vol.55: 173, p.173

ไว้กับนิติบุคคล แต่บางลักษณะโดยเฉพาะมาตรการทางอาญาไม่อาจใช้ได้กับนิติบุคคล เพราะนิติบุคคลไม่มีเสรีภาพในร่างกายต่อมาตรการทางอาญาซึ่งเป็นปัญหาต่อการบังคับโทษปรับกับนิติบุคคล ดังเช่นคำพิพากษาฎีกาที่ 958/30 ได้วินิจฉัยว่า "การที่ศาลพิพากษาลงโทษปรับจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นนิติบุคคลนั้น จะกำหนดวิธีการบังคับค่าปรับตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 29,30 มิได้ เพราะนิติบุคคลจะกักขังแทนเงินค่าปรับไม่ได้ คงกำหนดวิธีจะกักขังแทนเงินค่าปรับตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 29 เท่านั้น" ซึ่งผลการบังคับโทษกับนิติบุคคลกระทำได้เฉพาะการกักขังทรัพย์สินใช้ค่าปรับเท่านั้น มาตรการทางอาญาและมาตรการเพื่อการบังคับโทษปรับจึงไม่อาจนำมาใช้ได้กับนิติบุคคล นิติบุคคลจึงไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากมาตรการดังกล่าว

จากการศึกษาบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคลทำให้ผู้เขียนพบว่า ปัญหาการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญากับนิติบุคคลเป็นปัญหาการปรับใช้แบบวิธีการดำเนินคดีอาญาของบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคล การปรับใช้ดังกล่าวเป็นการทดแทนการขาดร่างกาย เสรีภาพในร่างกายของนิติบุคคลซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำเนินคดีอาญาของหลักการมีตัวจำเลยในการพิจารณา แม้จะมีการปรับใช้แบบวิธีได้กับนิติบุคคล แต่มาตรการทางอาญาเพื่อการบังคับใช้กระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่กระทำต่อร่างกายไม่อาจใช้ได้กับนิติบุคคล และยังเกี่ยวเนื่องกับมาตรการเพื่อบังคับโทษปรับกับนิติบุคคลด้วย สำหรับแบบวิธีการดำเนินคดีอาญากับนิติบุคคลในการยอมรับหลักการดำเนินคดีอาญาแทนกรณีนิติบุคคลเป็นจำเลย ซึ่งต่างจากกรณีบุคคลธรรมดา อาจก่อปัญหาถือข้อสู้แก่นิติบุคคลว่าไม่ได้รับการพิจารณาโดยเปิดเผยได้ อันเป็นปัญหาความสมบูรณ์ของวิธีพิจารณาที่ต่างจากบุคคลธรรมดา และอาจก่อความสูญเสียกับกระบวนการพิจารณาที่ได้ดำเนินไปแล้ว

การปรับหลักการมีตัวจำเลยในคดีอาญากับนิติบุคคลโดยการเข้าสู่การพิจารณาโดยผู้จัดการหรือผู้แทนนิติบุคคลต่อผลเฉพาะการรับรู้การดำเนินกระบวนการพิจารณาที่กระทำโดยนิติบุคคล แต่กระบวนการพิจารณาที่กระทำต่อนิติบุคคลในลักษณะมาตรการทางอาญาของบุคคลธรรมดาไม่สามารถกระทำได้กับนิติบุคคล ปัญหาการปรับหลักการมีตัวจำเลยในคดีอาญากับนิติบุคคลจึงเป็นปัญหาความสมบูรณ์ของกระบวนการพิจารณาที่มีต่อนิติบุคคลเท่านั้น แต่กระบวนการมาตรการทางอาญาของบุคคล

ธรรมดาที่ใช้กับร่างกายเสรีภาพของบุคคลธรรมดาสำหรับนิติบุคคลกลับสูญหายไป
นิติบุคคลจึงรับผลการดำเนินคดีอาญาที่ต่างจากบุคคลธรรมดา

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย